

Arapçada Eşdizim Yapıları

Eşdizim terimi İngilizcede *collocation* terimiyle ifade edilirken Arapçada ilgili terimin karşılığın noktasında bir birlik yoktur. Arapçada eşdizimin karşılığı olarak *الاقتران اللفظي* قبيود التوارد تضام تلازم مصاحبة terimleri kullanılmaktadır. Sayılan terimler içerisinde *مصاحبة* teriminin daha doğru bir kullanım olduğu söylenebilir. Arapça kaynaklarda bu terim öne çıkar.¹ *Musahabe* kelimesinin, eşlik etmek, birbirini gerektirmek anlamları vardır.² Terimsel olarak eşdizim, dilde farklı bağlamlarda sürekli birlikte kullanılan iki veya daha fazla kelimedenden oluşan daimi birlikteliktir. Genellikle **isim sıfat** (ثقة عمياء – blind confidence – aşırı güven), **fiil isim** (يستل سيفاً – draw a sword – kılıç çekti), **tamlama** (هجرة العقول – brain drain – beyin göçü) gibi yapılarda gelir.

Eşdizimlerde sözcüklerin birlikteliği kadar dizilişleri de önemlidir. Öyle ki sözcüklerin dizilişi bozulduğunda anadil kullanıcılarına doğal gelmeyecektir. Türkçede gece gündüz çalışıyorum cümlesindeki “gece gündüz”, Arapçada ليلا ونهار, İngilizcede “day and night” şeklinde kullanılmaktadır.³ Gramer dışında sözcüğü tanımayı ve tanımlamayı sağlayan eşdizim yapılarıdır.⁴ Arapçada eşdizimli sözcükler isim+fiil, fiil+fiil, fiil+isim, isim+isim, isim+sıfat, fiil+ilgeç, fiil+zarf, isim+ilgeç+isim, sıfat+zarf, girişik tamlama ve cümle gibi çeşitli dilbilgisel konumlarda kullanılabilir.

Fiil+isim birlikteliği: Bu dizilişte isim fail veya mef'ul bih olarak gelir. اشتد أفادت الأنبياء (fiyat düştü), انخفض السعر (işleri birlikte yaptı), تبادل الأعمال (gücü arttı), عوده (haberler ifade etti), شوهت الصورة (imajı zedelendi), قتم وعودا (vaatlerde bulundu), أحل (savaşa girdi), خاض المعركة (ilerleme sağladı), أحرز تقدما (barışı sağladı), أكتنف الغموض (belirsizliğe büründü), انتهب الفرصة (fırsatı iyi değerlendirdi), يكسب ثقة (güven kazandı), يستل سيفاً (kılıç çekti), يلقن درسا (çaba sarfetti), يبذل جهدا (kanun koydu), يسن قانونا (ışık tuttu), ألقى الضوء عليه (kararını netleştirdi), حزم أمره (saldırı düzenledi), شن هجوما (yeşil ışık yaktı), أعطى الضوء الأخضر (rekor kırdı), يسجل رقما قياسيا (pazarlık yaptı), يعقد صفقة (uyuşturucu kullandı) örnek olarak verilebilir.

¹ Muhammed Ebu'l-Ferec, *el-Me'acimu'l- 'Arabiyye fi Davi'd- Dirasaati İlmi'l-Luga*, Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1966, s.111.

² İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, Dâru Sadır, Beyrut, tsz., c.I, s.519.

³ Hakkı Suçin, *Çeviribilim Öteki Dilde Var Olmak*, Multilingual, İstanbul, 2007, s.127.

⁴ Muhammed Ebu'l-Ferec, *el-Me'acimu'l- 'Arabiyye fi Davi'd- Dirasaati İlmi'l-Luga*, s.111.

Fiil+Fiil: أقبل يناددي (seslenmek üzere yöneldi), جعل يقول (söylemeye başladı) örneklerinde fiillerin birlikte kullanıldığı görülür.

İsim+İsim: صندوق الاقتراع (seçim sandığı), قائمة المنتجات (ürün listesi), تسلسل الأحداث (olayların bağlantısallığı), اراقة الدماء (kan dönmek), حقن الدماء (kan dökülmesini engellemek), سفك الدماء (kan dönmek), حرمة الدماء (can emniyeti), خيبة الأمل (hayal kırıklığı), هجرة الأدمغة (beyin göçü), بنك المعلومات (bilgi bankası), أمير الشعراء (şairlerin prensi), فقدان الذاكرة (hafıza kaybı), محكمة الاستئناف (istinaf mahkemesi), جوهر الأشياء (varlıkların özü), حلقة بحث (seminer) bu yapıda gelen eşdizim örnekleridir.

İsim+Sıfat Birlikteliği: الاكتفاء الذاتي (kişisel yeterlilik), أغلبية مطلقة (salt çoğunluk), علاقات قوية (sağlam, güçlü ilişkiler), قضايا ملحة (hayati meseleler), صناعة ثقيلة (ağır sanaayi), جهد دائم (sürekli çalışma), جهود جبارة (büyük çabalar), بيان ختامي (sonuç bildirgesi), جامعة حكومية (devlet üniversitesi), الوضع الراهن (anlık durum), حاج ماسة (zaruri ihtiyaç) yapılarını örnekler olarak sıralayabiliriz.

Fiil+İlgeç Birlikteliği: نَفَّذَ بالدقة (dikkatlice uyguladı), اتصل هاتفيا (telefon görüşmesi yaptı), تعرض للشدة (şiddete maruz kaldı), اعتقد فاهما (bilinçli inandı), علم يقينا (yakinen bildi), وقَّع على العقد (anlaşmayı imzaladı) örnekler çokça kullanılan eşdizim örnekleri arasındadır.

İsim+İlgeç+İsim Birlikteliği: خطر على الاستقرار (istikrar için tehlike), الصراع على السلطة (iktidar mücadelesi), أسلوب في التفكير (düşünme tarzı), التعليم عن بعد (uzaktan eğitim), الأخذ بالشبهات (sebeplere yönelmek), الأخذ بالأسباب (sebeplere sarılmak), (şüpheye hüküm vermek) örneklerini verebiliriz.

Girişik Tamlama: قرض قصير الأجل (kısa vadeli borç), بيان شديد اللهجة (sert açıklama), قوات متعددة الجنسيات (çok uluslu güçler), علاقة حسن الجوار (iyi komşuluk ilişkileri), مسؤول رفيع المستوى (üst düzey yetkili) bu yapıda gelen kalıp ifadelerden bazılarıdır.

İsim+Bağlaç+İsim Birlikteliği: عزم واصرار (azim ve ısrar), yazılı metinlerde الأخذ والرد (diyalog) gibi örneklere rastlamak mümkündür.

Fiil+Bağlaç+ Fiil Birlikteliği: طار وحلق (kanatlandı ve uçtu) örneği verilebilir.

Cümlelerin Tamamının Birlikteliği: سجل رقما قياسيا (rekor kırdı), خاض غمار المعركة (savaşa girdi), وضع الحرب أوزارها (önemli aşama kaydetti), قطع شوطا كبيرا في التقدم (savaşa girdi),

sona erdi), يفتح صفحة جديدة (yeni bir başlangıç yaptı), أخذ الأمر مجراه (iş mecrasını buldu), دخل حيز التنفيذ (yürürlüğe girdi) cümlelerini bütünlük içinde anlamının önemi ortaya çıkar.

Eşdizimi oluşturan kelimeler arasındaki birlikteliğin sıklık derecesine göre serbest eşdizimler (opened collocation – التصاحب الحر), sınırlı eşdizimler (restricted collocatin – التصاحب المنتظم) ve bağımlı eşdizimler (bound collocation – التصاحب المحدد) olarak üç kategoriye ayrılır.

a.Serbest Eşdizimler: Birliktelik oluşturan sözcükler arasındaki ilişkinin derecesi çok güçlü değildir. Bu sözcükler yerine başka kelimeler de geçebilir.⁵ Ayrıca bu sözcükler sürekli tekrar eden yapılar olmadığı gibi birbirlerine aşırı bağılılıkları da yoktur Örneğin Arapçada بادئ الأمر (işin başlangıcı) denildiği gibi أول الأمر şeklinde de söylenebilir. Serbest eşdizimler, bütün dillerde çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

b.Sınırlı Eşdizimler: Eşdizimi oluşturan sözcükler arasındaki ilişki daha sıkı olup sözcüklerden biri gerçek anlamda kullanılırken diğeri mecazi anlamda kullanılır. Örneğin يشق طريقه (yolunu açıyor) يشق fiili mecazi anlamda kullanılmıştır. İngilizce *meet the needs* (ihtiyaçlarını karşıladı) ifadesinde *meet* sözcüğü gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Yine Arapçada ألقى خطابا (konuşma yaptı) cümlesinde ألقى fiili mecazi anlamda kullanılmıştır. Sınırlı eşdizimlerin serbest eşdizimlerden farklı olarak, eşdizimsel aralıkları daha dardır.⁶

c. Bağımlı Eşdizimler: Sözcükler birbirinden neredeyse ayrılmayacak kadar sık kullanılan eşdizim türüdür. Bu çeşit kelime birliktelikleri deyimlere yakındır. حرب شمر عن ساعده (kolları sıvamak) kelime birlikteliklerinde bu sıkı bağı görmek mümkündür. Bağımlı eşdizimler örneklerden de anlaşıldığı gibi kelimeleri değiştiremeyecek kadar birbirine bağlı olan yapılar arz eder. Bağımlı eşdizimler birbirleri ile olan irtibatı bakımından, deyimlerle eşdizimler arasında bir köprü kategorisindedirler. Bir dilin eşdizimli sözvarlığı, deyimleri de içine alır. Çünkü deyimlerin içerisinde kullanılan sözcüklerin değiştirilemezliği ilkesi, onların aynı zamanda eşdizimli olduğunu göstermektedir. Ancak eşdizimli söz varlığı deyim olmayan pek çok dil birliklerini kapsamaktadır. Örneğin bazı dil birlikleri, belirli bir bağlamda deyim, başka bir bağlamda ise sözlük anlamıyla kullanılma imkânına

⁵ Hakkı Suçin, *Çeviribilim Öteki Dilde Var Olmak*, s.113.

⁶ Hakkı Suçin, *Çeviribilim Öteki Dilde Var Olmak*, s.114.

sahiptir. *Uzun süre bilgisayar karşısında çalışırsanız başınız ağrır/ Bir belediye başkanı olarak sokak çocuklarıyla ilgilenmezseniz başınız ağrır* cümlelerinde başınız ağrır ifadesi birinci cümlede sözlük ve anlamıyla kullanılmakta ve başın içinde hissedilen fizyolojik bir acıdan bahsedilmekteyken, ikinci cümlede deyim anlamında kullanılmakta ve bir takım sıkıntılarla karşı karşıya gelineceğini ifade etmektedir. Fakat aynı cümle her iki bağlamda da eşdizim olma özelliğini korumaktadır.⁷

---

⁷ Erdinç Doğru, *Dilin Derin Devleti*, Fecr yay., Ankara, 2011, s.22.